

SAYMALI TAŞ'IN BRONZ DÖNEMİ PETROGLİFLERİ Bronze Age Petroglyphs in Saymalı Tas

Anıl YILMAZ

Yrd. Doç. Dr.-Celal Bayar Üniversitesi,
Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Manisa-Türkiye.
yilmazanil@yahoo.com

Ali DAŞMAN

Dr., Okutman- Manas Üniversitesi,
Bişkek-Kırgızistan.
alidasman@hotmail.com

Özet

Saymalı Taş, Tanrı Dağları'nın Fergana adlı tarım alanına açıldığı bölgede, Kögart Dağ Geçidi'nin ve nehrinin yakında, deniz seviyesinden 3000-3500 m. yükseklikte yer almaktadır. Saymalı Taş'ta ki ve hemen hemen yüzeyi kazımaya uygun olan her taşın üzerine sayıları on binin üzerinde olduğu tahmin edilen figürler yapılmıştır. Günümüzde bölge Saymalı Taş I ve Saymalı Taş II olarak iki ana bölüme ayrılmıştır. Figürlerin tamamı nevrüz kutlaması, bir av sahnesi veya şamanların gökyüzünü oluşturan katmanlar arası yaptıkları yolculuklar gibi bir ritüelin parçası durumundadır. Belirgin bir şekle sahip olduğu görülen hayvan figürleri arasında bu coğrafyada görülmeyen hayvanlarda bulunmaktadır. İnsan figürleri ünik ifadeler olarak bulunmaktadır ve birkaç farklı tipte betimlenmiştir. Saymalı Taş'taki diğer bir betimleme ise "güneş" ile ilgilidir. Doğanın yenilenmesinde nevrüzde yapılan törenlerde şamanlar güneş ile kurulacak olan diyaloga da aracılık eden güneş başlı insan figürleri yer almaktadır. Bu figürler aynı zamanda yıldızların ve yıldızlar arasında seyahat eden şamanların görüntüleri olarak değerlendirildiğinden astronomi ile de ilgili oldukları görülmektedir. Ayrıca Saymalıtaş petrogliflerinde Av ve tuzak sahneleri yaygın olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Saymalı Taş, Petroglif, Tanrı Dağları, Fergana

Abstract

Saymalı Taş is located in Fergana, an area of agriculture near Tanrı Mountains, by Kögart Mountain Passage and Kögart River, at an altitude of 3000-1500m. There are more than ten thousand figures on the stones in Saymalı Taş, each of which is engraved. The area today is divided into two main parts called Saymalı Taş I and Saymalı Taş II. All the figures describe some sort of ritual such as Nawruz, Hunt and shamans' travels in the strata of the sky. Among the clear animal figures are those not found in the related geography. Human figures are unique and of various types. Another figure in Saymalı Taş is related to the sun. Shamans are represented as humans with sun heads who intervene in the dialogues with the sun during the ceremonies of the Nawruz, or the regeneration of nature. Because these figures are at the same time figures of the stars and shamans travelling between the stars, it is understood that they are related to astronomy. In addition, hunt and trap

scenes are frequently encountered in the petroglyphies in Saymalı Taş.
Key Words: Saymalı Tas, Petroglyphs, Tanrı Mountains, Fergana

Ekonominin temel direği olan hayvancılık, tarım toplumlarında olduğu gibi kişileri yerleşik bir yaşama bağlamaktan ziyade, yeşil otların peşinde hareket eden bir topluluk haline getirmiştir. Bu durum kısa sürede yaylak ve kışlak arasında mevsimler arası göç eden bir yaşam şekline dönüştü. Yaz döneminde alçak düzlüklerde sararan otlar, hayvanlar için besin değeri özelliklerini yitirdiklerinden, yüksek yaylalara göç etmek zorunluluğu doğdu. Aynı şekilde sonbaharla beraber havaların soğumaya başlaması ve kışın düşen kar, bu sefer tersine bir göçün yaşanmasına neden oluyordu.

Bu durum, Moğolistan'dan orta Avrupa'ya kadar uzanan step kuşağında böyle yaşanmıştır. Ancak tüm bu coğrafya içinde belirli birkaç bölge özellikle dikkat çeker: Güney Sibiry ve Altay – Sayan dağları, Avrasya'nın diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında nispeten daha izole bir yapı gösterir, bu yüzden de bozkır kültürünün en saf örneklerine buralarda rastlanır. Konumuz gereği, Tengri dağlarına (Tien Şan) yoğunlaşmaya çalışırsak, bu bölge de Türk kültürünün şekillendiği coğrafyalardan biri olarak kabul edilir, ancak tarım kültürlerine yakınlık ve doğu-batı ticaret yollarının (İpek Yolu) bu bölgeden geçiyor olması; kültürel etkileşimi çok üst düzeylere çıkarmış ve nispeten daha kozmopolit bir yaşantının oluşmasına yol açmıştır.

Saymalı taş, Tengri dağlarının Fergana tarım havzasına açıldığı bir bölgede, Fergana dağ sırasında bulunan Kögart dağ geçidinin (ve nehrinin) hemen yanında yer almaktadır (Harita). Bölgede bulunan petroglifler genellikle 3000-3500 m. arasındaki yükseklikte bulunmaktadır (Resim 1). Bir "açık hava müzesi" olarak kabul edebileceğimiz Saymalı taş, etrafında bulunan buzul ve buzul gölleri ile aynı zamanda eşsiz pastoral görüntüler de verir (Resim 2).

Dağda yüzeyi kazıma yapmaya müsait hemen her taşın üzerine pek çok şekil kazanmıştır (Resim 03). Tüm bu şekiller o kadar çok, çeşitli ve çekicidir ki, bölgede oldukça erken dönemlerden itibaren detaylı araştırmalar yapılmıştır¹. On binin üzerinde olduğu tahmin edilen figürler içinde 50 – 70 adeti sıklıkla tekrarlanmaktadır. Bugün bölge iki ana bölüme ayrılmıştır: Saymalı taş I ve Saymalı taş II². Her ikisinde de benzer motifler olmasına rağmen, aralarında bulunan az da olsa bir mesafe, figürlerin yerlerini daha kolay açıklayabilmek için iki ana bölüm halinde incelenmektedir.

Saymalı taş'ta bulunan petrogliflerin yapım tarihleri ise oldukça

uzun bir periyodu kapsamaktadır. Yani sadece belirli bir döneme tarihlendirilemezler. En eskileri erken Bronz çağına (M.Ö. II. binyıl başları), en geç dönemi ise Göktürk imparatorluğu zamanına tarihlendirilir (M.S. 8.yy.). Taşların üzerindeki kompozisyonlar farklı zamanlarda parça parça işlenmiştir. Yani Bronz döneminde kazınmış örneklerin yanında, demir hatta ortaçağ petroglifleri de bulunabilir ve bazen bu petroglifler üst üste binmiş de olabilir³. Aralarındaki ayırım, hem figürlerin işlenmesindeki farklı stillerden, hem de taşların kararma sürecinde birbirinden farklı tonlarda olması ile anlaşılabilir.

Bu yüzden Saymalı taş'ın tüm dönemlerini açıklamak yerine sadece bronz dönemi ile sınırlandırarak, örneklerden tekrarlanan figür ve konuların en ilginç olanlarını seçmeye çalıştık. Figürlerin tamamı bir ritüelin parçasıdır. Ya bahar gün dönümleri kutlanmaktadır, ya bir av sahnesi çizilmiştir ya da şamanların gökyüzünü oluşturan katmanlar arası yaptıkları yolculuklar betimlenmiştir. Göktürklerden sonra bölgenin hızla İslamlaşması, doğa ve atalar için yapılan her türlü kültün kesilmesine neden olduğundan, bölge göçerler ve bu kültüre ait ritüeller için önemini kaybetmiştir. Çünkü buralardaki petrogliflerin işlenmesine yardımcı olan 'şamanlar' ve onların idare ettikleri törenler, İslam dinince yasaklanmıştır.

Saymalı taş'ın bronz döneminden kalma figürlerinin işlenmelerinde belirgin bir ayırım vardır. Hayvanlar gövde ve kalçaların üçgen formlarla betimlendiği belirgin bir şekle sahiptirler. Bel kısmında bu üçgenler uçlarından birleşirler. Hayvanların dört budu da gösterilir. Etraftaki coğrafya da görülen sadece vahşi otçullar (dağ keçileri, geyikler, boğalar, ...) değil, etçiller de (kurt, pars, ...) petrogliflere işlenirken hep bu özellikleri tekrarlar. Figürlerin oldukça doğal ve gerçekçi tarzda işlendiklerini söyleyebiliriz. En dikkat çeken yerleri olan boynuzlar ya da pençeler (tırnaklar) biraz abartılsa da, baş ve butlar vücut oranlarına dikkat edilerek işlenmişlerdir.

Yine aynı döneme ait insan figürleri de oldukça ünik ifadeler olarak karşımızda durmaktadırlar. İnsanlar birkaç farklı tipte betimlenmişlerdir ve hem kıyafetleri hem de ifade ediliş tarzları ile hemen birbirlerinden ayırt edilirler.

Toplumun içinde 'seçilmişler' kategorisinde yer alan şamanlar⁴ burada yelpaze benzeri geniş şapkaları ile gösterilmişlerdir (Resim 07, 08). Benzer örnekler Moğolistan'da da bulunur⁵ (Resim 2). Saymalı taş'taki şapkasız figürlerde dikkat çeken nokta ellerin gösterilme şekilleridir. Vücut proporsiyonuna uymayacak şekilde büyük yapılmışlardır ve avuçlar açık olarak göğe kaldırılmışlardır. Bu ifadeyi bugünkü inanışlardan yola çıkarak yorumlarsak; bir yakarış şekli olmalıdır. İhtimalle 'gökten' şamanlar aracılığı ile bir talepte bulunuyorlardı ve bu esnada bir ritüele ayak

uyduruyorlardı. Yani bu hareket bir ritüelin parçası olmalıdır.

Bronz döneminden kalan betimlemeler içinde dikkat çeken bir diğer nokta ‘güneş’ ile ilgili olanlarıdır. Güneş kültünün göçerler için önemli bir tarafı vardır. Baharın gelmesi demek; sadece hayatta kalmalarının garantisi hayvan sürülerinin yavru olması anlamına gelmiyordu, tüm doğa bu şekilde kendisini yeniliyordu. Hun, Göktürk gibi kağanlıklarda ve hatta Uygurların erken dönemlerinde sadece ilkbaharda değil (yaz gündönümü), sonbaharda da (kış gündönümü) kağanlık merkezlerinde, nehir boylarında hatta bazı kutsal sayılan mağaralarda törenler düzenlediklerini, doğaya kurbanlar sunduklarını biliyoruz⁶. Bugün de tüm görkemi ile kutladığımız Nevruz törenlerinin temelinde bu ‘yenilenme’ duygusu yatmaktadır. Doğa yenilenirken yapılan tören, insanları da doğada yaşanan bu tazelenmeye ortak ediyordu. Saymalı taşta Bronz dönemi insanları, ihtimalle Şamanlardan ‘güneş’ ile kurulacak diyaloga da aracılık etmelerini istemişlerdi. Bu yüzden Saymalı taş’ta görülen bazı resimlerdeki güneş başlı insan figürleri bunu anlatıyor olmalıdır (Resim 09). Bu figürler aynı zamanda yıldızların ve yıldızlar arası seyahat eden Şamanların görüntüleridir. Yıldızlar sadece geceyi aydınlatan nesnelere değildir: ‘Demirkazık’ denen ‘Kutup yıldızı’ gece yolcularına yol (yön) göstermekten başka diğer yıldızlarla beraber göğün katlarına da işaret ederler. İşte bu katlar arasında yol alan Şamanlar, boyut atlamalarına yardımcı olan kapıları da bu kayalara resmetmişlerdir (Resim 10). Tüm bozkır coğrafyasında görülen astronomi ile ilgili bu kaya resimleri, Bronz dönemi göçerlerinin gökyüzü ile tahmin edilenden daha çok ilgilendiklerini göstermektedir⁷. Yani yıldızları sadece doğal bir oluşum olarak görmemişler, kozmolojik dünyalarına doğrudan etki eden kavramlar olarak düşünmüşlerdir.

Saymalı taş’ta dikkat çeken bir diğer konu, erotik sahnelerin işlendiği kompozisyonlardır (Resim 11). Bu sahneler bazen tek tek, bazen de birden fazla insanın bulunduğu görüntüler içerir⁸. Ancak kesinlikle bir ritüelin parçası olduğunu söyleyebiliriz: Ortadaki sahneyi kutsayan sağda ve solda ellerini havaya kaldırmış insanlar, cinselliği konu edinmiş bu sahnenin basit dürtüleri tatmin etmekten çok daha öte olduğunu göstermektedir. Biz bu etkinliği “Hieros Gamos” (Kutsal evlilik) sahnesi olarak yorumlamak istiyoruz. Ancak bu konudaki çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Darga, yine Bronz çağı uygarlıklarından Hititler üzerine yaptığı bir çalışmada bu konu üzerine görüşlerini belirtmiştir⁹ ve biraz da Çığ, Mezopotamya’daki bu ritüel ile ilgili bilgiler verir¹⁰.

Öküzlerin çektiği arabaların oluşturduğu kompozisyonlar da önemlidir. Kimi araştırmacılar bu petroglifleri ‘savaş arabası’ olarak yorumlarken, bazıları da saban olarak yorumlamıştır (Resim 12, 13). Bu

arabalara koşulan hayvanlara baktığımız zaman bunların deve, boğa, at ya da katır gibi büyük baş hayvanlar olduğunu görürüz. Ancak ağırlıklı olarak boğaları betimlemişlerdir. Dolayısıyla ağır hareket eden bu hayvanların savaş için koşulmayacağı ortadadır. Üstelik göçer kültür yaşantısının, demir çağından önce siyasi bir örgütlenmeye gidemediğini de biliyoruz. Üstelik bozkır kültürleri savaş taktiklerini daima süvariler üzerine kurmuşlardır. O zaman savaş taktiği/düzeni olarak kullanılan böyle bir arabanın varlığı bu göçerler için biraz muallâk kalmaktadır. Tengri dağlarının geniş çaplı tarıma ne kadar müsait olduğunu da siz tahmin edebilirsiniz. Üstelik bu hayvanlar açıkça bir araba çekmektedirler. Yani çekilen nesnenin de saban olmadığı açıktır. Benzer tipte bir kompozisyona Altaylarda da rastlarız, üstelik bunlar da kesinlikle bir araba çekmektedirler¹¹. Uzun saçlı kişilerin sürdüğü bu taşıt ihtimalle ya bir katafalk, ya da toplumsal statünün en üstünde yer alan kişinin törenlerde kullandığı bir çeşit araba olsa gerektir. Bu tipte arabalara demir çağı boyunca Avrasya'nın çeşitli yerlerinde de rastlanmaktadır¹². Av sahneleri de Saymalı taş'ta sevilerek kullanılan kompozisyonlardandır (Resim 14). Yine bir ritüelin parçası olan bu sahneler, erkek gücünün giderek yükseldiği bir toplumda, erkekler arasındaki dayanışmanın arttırabilmesi için düzenlenen süreklilikli avlarına bir hazırlığı göstermektedir. Üstelik bu törenlere herkesin davet edilmemesi, davet edilenlere de bir ayrıcalık kazandırıyor. Daha sonra bu seçilmiş erkekler gurubu savaş olmasa da birbirlerine olan desteklerini her ortamda ve her ne pahasına olursa olsun paylaşıyorlardı...

Saymalı taş'taki petroglifler arasında en ilgi çekici motiflerden biri; bazı kayaların üzerinde kıvrımlarla ilerleyen kazımalardır (Resim 06, 14). Saymalı taş araştırmacıları bu konuda tatmin edici bir fikir ileri sürmekten kaçınırlar. Biz de bir fikir ileri sürmeden önce bu şeritlerin yaylaya çıkan yollar ya da tören esnasında Şamanlara gidecekleri bölgeleri gösteren kozmik yollar olduğunu söyleyebiliriz. Ancak sonuçta Tengri dağlarını mesken edinmiş bronz dönemi sakinlerinin arkaik haritalar denedikleri yolundaki ilk çalışmalar olduğunu söylemek sanırım yanlış olmayacaktır.

Bronz dönemi, sadece Bozkır yaşantısını benimsemiş Türk soylu halkların tarih sahnesindeki yerini bulmaları açısından önemli değildir. Bu dönemde iktisadi, sosyal ve teknolojik alanda yaşanan değişiklikler, bunlara ek olarak gerçekleşen büyük göçler, hem tarım toplumlarının, hem de hayvancılıkla uğraşan toplulukların yaşam şekillerinde bir daha geri dönülemeyecek oluşumlar başlatmıştır. Saymalı taş ve içinde bulunduğu Tengri dağları coğrafyası, Avrasya toplumlarında yaşanan bu dönüşümlerden birinin merkezi olması açısından ayrı bir önem taşır. Şunu da belirtmemiz gerekmektedir ki; örneklerle açıklamaya çalıştığımız bronz

dönemi petrogliflerinin her biri aslında üzerinde ayrı çalışmayı gerektirmektedir. Bu yüzden bu petroglifleri çalışmamız, sadece eski Türklerin yaptıkları sanat eserlerini görmememiz anlamına gelmez; bu figürlerin bazıları aynı zamanda onların kozmolojik dünyalarını ve gündelik yaşam şekillerini de anlamamıza yardımcı olacaktır.

DİPNOTLAR VE KAYNAKLAR

¹ BERNŞTAM, A.N 1997: *İzbrannıye Trudı po Arheologii i İstorii Kırgızov i Kırgızstana* - I, Bişkek 388; FRUMKIN, G. 1970: *Archaeology in Soviet Central Asia*, Leiden/Köln, 45

² BERNŞTAM 1997:389; TAŞBAYEVA, K. 2001: “Petroglyphs of Kyrgyzstan”, *Petroglyphs of Central Asia*, Bishkek: 9-79, 20-22.

³ GOLENDUKHIN, Yu. N. 1971: “Voprosu klassifikatsiyi i dukhovnyi mir drevnego zemledeltsa po petroglifam Saimaly-taşa ”, *Pervobytnoye İskusstvo*, Novosibirsk.

⁴ Şamanları temsil ettiğini düşündüğümüz bu figürler, belki de toplumun diğer ileri gelenlerini yani Beyleri gösteriyor da olabilir. Ancak Sibirya’daki aynı dönem betimlerinde bu tip başlıkların yerini ‘2 ya da 3 dişli başlıklar’ almıştır. Bu yüzden kesin bir kanıya varmadan önce, daha detaylı bir araştırma yapmak gerektiğini düşünmekteyiz.

⁵ VASILYEVSKIY, R.S. – VOLKOV, V.V., 1985: “Nekatoriye itogi rabot Sovyetsko-Mongolskoy istoriko-kulturnoy ekspeditsii”, *Drevniye Kulturi Mongolii*, Novosibirsk:6-12.

⁶ KAFESOĞLU, İ. 1984: *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 289-291.

⁷ DEVLET, E. 1999: “Astronomical objects in rock art”, *Astronomical and Astrophysical Transactions*, Vol. 17, Malaysia, 481.

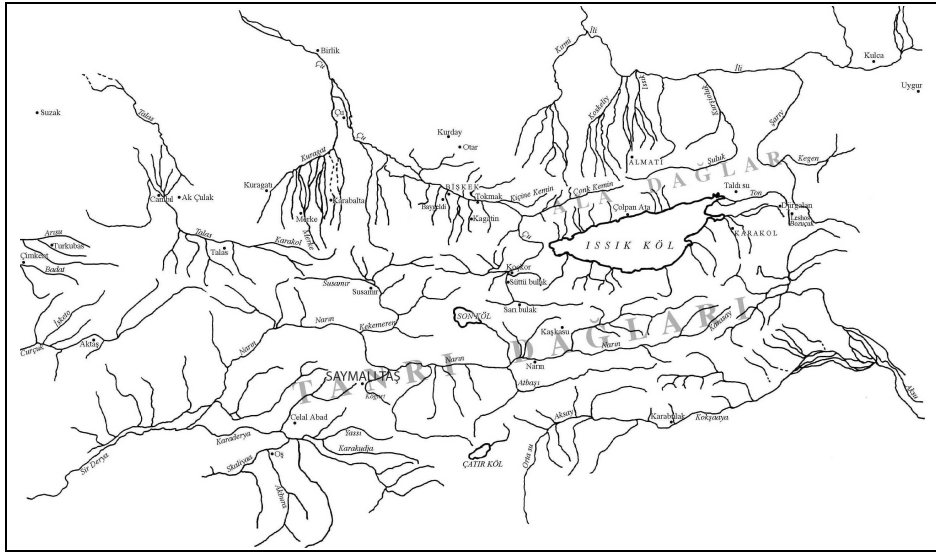
⁸ TAŞBAYEVA 2001: 29

⁹ DARGA, M. 1984: *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul, 93

¹⁰ ÇIĞ, M.İ. 2008: *İnanna'nın Aşkı*, İstanbul.

¹¹ OKLADNIKOV, A.P. – OKLADNIKOVA, E.A. – ZAPOROJSKAYA, V.D., SKORININA E.A. 1979: Petroglifi Dolimı Reki Elangaş, Novosibirsk, tabl. 33-37, 40-42

¹² ÇEREDNİÇENKO, N.N. –PUSTOVALOV, S.J. 1991: “Boyeviye kolesnitsı i kolesniçıye v obşestve katakompnoy kulturi (Po materialam raskopok v nijnem podneprovır)”, *Sovyetskaya Arheologiya*, Moskva: 206-216. res.3-7; DİYARBEKİRLİ, N. 1972; *Hun Sanatı*, İstanbul; DİYARBEKİRLİ, N. 1977: “İslamiyette Önce Türk Sanatı: Hunlar, Göktürkler, Uygurlar”, *Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru*, Ankara.; RUDENKO, S.I. 1970: *Frozen Tombs of Siberia*, London.189.

Harita

Resim-1

Resim-2

Resim-3

Resim-4

Resim-5

Resim-6

Resim-7

Resim-8

Resim-9

Resim-10

Resim-11

Resim-12

Resim-13

Resim-14

Resim-15

Resim Listesi

Resim 1. Saymalı taşta çıkan yoldan, geride kalan ovanın görünüşü.

Resim 2. Yaklaşık 3000 m. yükseklikte bulunan bir buzul gölü.

Resim 3. Saymalı taş bölgesinin genel manzarası.

Resim 4. Bronz döneminden (M.Ö.2000-1200) kalma bu kazımalarda dağ keçisi (ibex) figürleri görülmektedir. Sol üst köşede ihtimalle bir av sahnesi betimlenmiştir. Burada doğanın kendi döngüsü konu edilmiş; bir kurt keçiyi kovalarken gösterilmiştir. Diğer keçiler yan yana belirli bir düzende gösterilmişlerdir. Hepsinin aynı yöne bakması dikkat çeken bir durumdur. Yüzeyde görülen kahverengi figürler, ihtimalle daha geç bir döneme işaret eder: Çünkü hem figürler arası bir üslup farkı vardır, hem de kazınmış bölgelerin karar tonları birbirinden farklıdır. En solda yer alan arka arkaya yukarı doğru yürürken gösterilmiş iki keçi figürü ise çok daha sonraki bir döneme (M.Ö.8-6.yy.) ait olmalıdır.

Resim 5. Taş daha büyük bir taşın uç parçasıdır. Neredeyse tüm yüzey bronz dönemine tarihlendirilen ala geyiklerle (en solda bulunan boğa ?) bezenmiştir. Vücudun üçgenler halinde betimlenmesi bu örneklerde de ayırt edici özelliktir. Hepsi belirli bir yöne doğru hareket etmektedirler. Tam ortadan geçen çizgi kompozisyonu ikiye bölmüştür ancak hangisinin daha önce çizildiği tartışmalıdır. Kompozisyonun sağ tarafında bulunan iki geyiğin altında görülen bir kurt geyikleri kovalamaktadır. Burada ihtimalle arkaik dönem “hayvan mücadele” sahnesi betimlenmiştir.

Resim 6. Yüzey iki büyük zig-zag ile iki ana bölgeye ayrılmıştır. Genel olarak bronz döneminde betimlenmiş figürlerden oluşur. Sadece üst kısımda, en solda yer alan keçi figürü M.Ö.8-6.yy.lara ait olmalıdır ve iki dönem (bronz ve demir çağı) arasındaki stil farkını göstermesi açısından önemlidir.

Resim 7. Yüzeyde beş adet insan figürü görünmektedir. Bunların üç tanesi (sol tarafta), başlarındaki şapkalar itibarı ile toplumun diğer insanlarından farklı olmalıdırlar. İhtimalle bu insanlar burada yapılan töreni idaren eden Şamanlardır. Her üçünün elinde de yuvarlak bir nesne bulunmaktadır. Bu nesne ya trans haline geçerken kullandıkları davullarıdır ya da –resim 10’da en sağdaki figür ile açıklanacağı üzere– göğün katları arasındaki kapılardan birinin anahtarıdır. Diğer iki figür ise (sağ tarafta, birinin sadece sağ kolu/eli gözükmektedir) ellerini yukarı kaldırarak dua eder pozisyonda betimlenmişlerdir. Sağ köşeye daha sonraki bir dönemde yine bir keçi figürü yerleştirilmiştir.

Resim 8. Yüzeyde yine iki farklı dönemin (bronz ve demir) figürleri görülmektedir. Sol tarafta üstte, bronz çağında yapılmış bir keçi, altta ise bu sefer demir çağında yapılmış bir keçi vardır. Betimleme de asıl dikkat çeken figür, sağ tarafta gözüken insan figürüdür. Kanımızca bu figür bronz çağından, demir çağına geçişte yaşanan farklı bir bakış açısını göstermektedir. Bronz çağında kafalara takılan yelpaze şeklindeki düz başlık, burada tüylerle (?) gösterilmiştir. Yelpaze şekil devam etmektedir ancak gösteriş açısından daha bir çekicilik kazanmıştır.

Resim 09. Burada oldukça dikkatli işlenmiş bir insan figürü bulunmaktadır.

Bu betimleme güneş kültünün, bozkır kültürü için ne kadar önemli olduğunu gösterir. İç içe geçmiş iki yıldız motifi şamanın nereye yolculuk yaptığını ya da kiminle görüşmek istediğini göstermektedir. Şamanlar bilindiği üzere ak (iyi) ve kara (kötü) olmak üzere ikiye ayrılırlar. İlk guruba girenler genellikle insanlığın başına bela olmuş ruhlarla uğraşırken, ikinci guruptakiler kötülüklerle uğraşmayı tercih ederler. Ancak yüksek seviyedeki şamanlar birbirlerinin yapacağı büyüleri bilir ve ona göre tedbir alırlar. Saymalı taşa betimlenmiş şamanlar sanki doğanın yenilenmesi için uğraşmaktalar, yıldızlar ve göğün katları arasında hareket etmektedirler. Bu da onları “ak şaman” sınıflandırmasına sokar.

Resim 10. Resmin en solunda bir grup şaman ayin yaparken gösterilmektedir. Başlarının yıldızlar şeklinde gösterilmesi yapılan ayinde hedeflenen yolculuğu göstermesi açısından önemlidir. Ortalarında bulunan geeykler ve sağ taraftaki keçi, daha sonraki bir döneme aittir. Resmin en sağında ise yine bir Şaman oturur pozisyonda uçarken gösterilmiştir. İhtimalle altındaki delik, göğün katları arasında yaptığı yolculuklar esnasındaki bir kapıyı göstermektedir. Belki kompozisyonun sol tarafında bulunan şamanlar da bu kapıdan geçecekler ya da yine aynı kapıyı kullanarak geri dönecek şamanı beklemektedirler.

Resim 11. Kompozisyonda bir ritüel dahilinde bir araya gelmiş insanlar gösterilmiştir. Sağ ve sol tarafta bu törene katılan ve ritüeli kutsayan insanlar ellerini havaya kaldırmış vaziyette gösterilmişlerdir. Ortada ise “Hieros Gamos” (kutsal birleşme) etkinliğini gerçekleştiren bir çift bulunmaktadır.

Resim 12. Bronz döneminde kullanılmış boğa ve katır (at ?) tarafından çekilen bir araba türü. Buradaki sürücü, resimdeki orana dikkat edilmeden daha büyük bir şekilde betimlenmiştir. Figürün yanında ihtimalle bir kılıç ve elinde de balta (?) benzeri bir nesne bulunmaktadır. Sürücünün cinsellik organı da gösterilmiştir. Metinde arabaların ne amaçla kullanıldığı yönünde bir açıklamaya yapmaya çalıştık. Ancak bu resimdeki sürücünün balta ve kılıç benzeri nesnelere resmedilmesi bu arabayı bir savaş arabası olarak düşündürtebilir. Ancak savaş arabaları boğa ve katır ile çekilemeyecek kadar hafif ve kıvraktırlar. Biz metinde açıklamaya çalıştığımız düşüncelerimize katılmak gerektiğini savunuyoruz.

Resim 13. Farklı dönemlerde yapılmış betimlerin yan yana yapıldığı başka bir yüzey. Burada dikkat etmemiz gereken konu belirli bir yöne bakan arabaların durumudur. Dört arabanın da sürücüleri ile benzer bir şekilde işlenmesi bir töreni düşündürmektedir. Bu arabaların bazılarında iki boğa koşulmuşken, bazılarında – ilginçtir– iki farklı cins hayvan koşulmuştur. Aslında genel kanı, sürekliliği aynı olan bir hız elde edebilmek için aynı cinsten iki hayvanın koşum olarak kullanılması yönündedir. Ancak burada boğanın yanında katır benzeri bir hayvan kullanılmışlardır. Eşek, boğa ile aynı yerde koşulamayacak kadar seri, at ise bir o kadar değerli olduğundan ihtimalle katır kullanılmışlardır. Ancak şunu da belirtmek isteriz ki; bronz dönemi petrogliflerine baktığımız zaman at üzerinde betimlenmiş bir insan figürüne rastlamıyoruz. Yüzeyin sağına soluna birbirinden bağımsız hayvanlar dağıtılmıştır. Ancak bunların içinde pars figürleri dikkat çekicidir. Arabaların ortasında yer alan pars figürü güçlü gövdesi, pençeleri ve kıvrık kuyruğu ile tipik büyük kedigil

özelliklerini göstermektedir. Daha yukarıda bulunan pars ise demir çağı betimlerini anımsatmaktadır. Yine ortada iki yuvarlağı birbirine bağlayan çizgi dikkat çeker. Bu yuvarlaklardan birinin içi dolu diğeri boştur (çember şeklinde). Bunların farklı yıldız sistemleri olduğu düşünülmektedir. Nasıl şamanlar göğün katları arasındaki kapılardan geçebiliyorlarsa, bunlar da ihtimalle yıldızları birbirine bağlayan geçitler olmalıdır.

Resim 14. Bir avın betimlendiği bu kompozisyonda dört avcı, yayları ile bir boğayı avlarken gösterilmişlerdir. Av sahneleri tüm toplumlar tarafından sevilerek kullanılmış kompozisyonlardır. Demir çağında bu tip ava katılmış insanların gösterildiği kompozisyonlar sık işlenmez ancak Göktürkler döneminde yine sevilerek kullanılmaya başlanacaktır. Sol üst köşede, bronz dönemi stil özelliklerini tekrarlayan sivri kulaklı bir kurt görülmektedir. En sağdaki kıvrılarak ilerleyen çizgi antik haritalara örnek gösterilebilir. Bu çizgi ya yaylaya çıkan dağ yolunu göstermekte ya da şamanın gökyüzünde gerçekleştirdiği yolun ne kadar dolambaçlı, güç ve yorucu olduğuna işaret etmektedir.

Resim 15. 12 Temmuz 2006' da güneşli bir günde başlanan Saymalı taş araştırmasından dönüşte yaşanan hava durumu.